

QALAMTASVIRNING ARHITEKTURA ESKIZLARI VA

KOMPOZITSIYADAGI ROLI

Otabekov Ulug‘bek G‘ayrat o‘g‘li

Fan va texnologiyalar universiteti katta o‘qituvchisi (PhD)

Karimov Abdumalik Ashur o‘g‘li

Fan va texnologiyalar universiteti o‘qituvchisi

Orcid.0009-0006-7423-6798

Annotatsiya: Mazkur maqolada qalamtasvirning arxitektura eskizlari va kompozitsiyadagi o‘rni, uning me‘moriy g‘oyani shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy-uslubiy jihatdan tahlil qilingan. Arxitektura eskizi loyihalash jarayonining dastlabki bosqichi sifatida me‘moriy shakl, proporsiya va fazoviy yechimni aniqlashda muhim vosita ekanligi asoslab berilgan. Qalamtasvir orqali obyektning konstruktiv tuzilishi, perspektiva qonunlari, yorug‘lik-soya munosabatlari hamda kompozitsion muvozanatni ifodalash imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, talabalarda fazoviy tafakkur, estetik did va ijodiy yondashuvni rivojlantirishda qalamtasvir mashg‘ulotlarining ahamiyati yoritilgan. Maqolada arxitektura ta‘limida nazariy bilimlar va amaliy mashg‘ulotlar uyg‘unligi asosida grafik ko‘nikmalarni shakllantirish metodikasi tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: qalamtasvir, arxitektura eskizi, kompozitsiya, perspektiva, proporsiya, yorug‘lik va soya, fazoviy tafakkur, grafik ifoda, me‘moriy shakl, dizayn, metodika, arxitektura ta‘limi, eskiz, ijodiy yondashuv.

Аннотация: В данной статье научно-методически проанализирована роль карандашного рисунка в архитектурных эскизах и композиции, а также его значение в формировании архитектурной идеи. Обосновано, что архитектурный эскиз является начальным этапом проектирования и служит важным средством определения архитектурной формы, пропорций и пространственного решения. Рассмотрены возможности передачи конструктивной структуры объекта, законов перспективы, светотеневых отношений и композиционного равновесия посредством карандашного рисунка. Также освещено значение занятий по рисунку в развитии пространственного мышления, эстетического вкуса и творческого подхода у студентов. В статье предложены методические рекомендации по формированию графических навыков в архитектурном образовании на основе гармоничного сочетания теоретических знаний и практических занятий.

Ключевые слова: карандашный рисунок, архитектурный эскиз, композиция, перспектива, пропорция, свет и тень, пространственное

мышление, графическое выражение, архитектурная форма, дизайн, методика, архитектурное образование, эскиз, творческий подход.

THE ROLE OF PENCIL DRAWING IN ARCHITECTURAL SKETCHES AND COMPOSITION

Otabekov Ulug‘bek G‘ayrat o‘g‘li

Teacher at the University of Science and Technology (PhD)

Karimov Abdumalik Ashur o‘g‘li

Teacher at the University of Science and Technology

Abstract: This article analyzes the role of pencil drawing in architectural sketches and composition, its importance in the formation of an architectural idea from a scientific and methodological point of view. It is substantiated that an architectural sketch is an important tool for determining architectural form, proportions and spatial solutions as the initial stage of the design process. The possibilities of expressing the constructive structure of an object, the laws of perspective, light-shadow relationships and compositional balance through pencil drawing are considered. The importance of pencil drawing classes in developing spatial thinking, aesthetic taste and creative approach in students is also highlighted. The article recommends a methodology for the formation of graphic skills in architectural education based on the combination of theoretical knowledge and practical exercises.

Keywords: pencil drawing, architectural sketch, composition, perspective, proportion, light and shadow, spatial thinking, graphic expression, architectural form, design, methodology, architectural education, sketch, creative approach.

Arxitektura eskizi me‘moriy g‘oyaning dastlabki grafik ifodasi bo‘lib, loyiha jarayonining boshlang‘ich bosqichida muhim o‘rin tutadi. Eskizlar yordamida arxitektor o‘z fikrini tezkor va aniq shaklda qog‘ozga tushiradi, me‘moriy shaklning umumiy hajmi, proporsiyalari va kompozitsion yechimini belgilaydi. Ushbu jarayonda qalamtasvir asosiy ifoda vositasi hisoblanadi.

Qalamtasvir orqali bajarilgan eskizlar me‘moriy ob‘ektning konstruktiv tuzilishini anglash, uning fazodagi joylashuvi va atrof-muhit bilan o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini beradi. Eskizlar loyiha muhokamasi, tahlili va takomillashtirish jarayonida muhim kommunikativ vosita vazifasini bajaradi.

Qalamtasvirning asosiy ifoda vositasi chiziq hisoblanadi. Chiziq orqali shaklning konturi, konstruktiv asoslari va hajmi ifodalanadi. Arxitektura eskizlarida chiziqning xarakteri – qalinligi, yo‘nalishi va ritmi me‘moriy obrazning ifodaviyligini belgilaydi.

Shakl esa me‘moriy ob‘ektning fazoviy tuzilishini ifodalaydi. Qalamtasvirda shaklni to‘g‘ri tasvirlash uchun proporsiya va perspektiva qonunlariga amal qilish

zarur. Talabalar ushbu jarayonda oddiy geometrik shakllardan murakkab arxitektura ob'ektlariga o'tish orqali o'z malakalarini bosqichma-bosqich rivojlantiradilar.

Arxitektura eskizlarida perspektiva qoidalariga amal qilish muhim ahamiyatga ega. Perspektiva yordamida ob'ektlarning fazodagi joylashuvi, ularning hajmi va masofaga nisbatan o'zgarishi to'g'ri ifodalanadi. Qalamtasvir orqali bajarilgan perspektiv tasvirlar arxitektura loyihasining real ko'rinishini tasavvur qilish imkonini beradi.

Talabalarning perspektiv tasvirlash ko'nikmalarini shakllantirish ularning fazoviy tafakkurini rivojlantiradi. Bu esa keyinchalik murakkab arxitektura loyihalarini yaratishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Kompozitsiya – bu me'moriy ob'ekt elementlarining o'zaro uyg'un joylashuvi bo'lib, u arxitektura eskizlarida muhim rol o'ynaydi. Qalamtasvir yordamida kompozitsiyaning asosiy qonunlari – muvozanat, ritm, simmetriya va assimetriya ifodalanadi.

Arxitektura eskizlarida kompozitsiya ob'ektning umumiy qiyofasini belgilaydi. To'g'ri tanlangan kompozitsion yechim me'moriy g'oyaning aniq va tushunarli ifodalanishiga xizmat qiladi. Talabalar kompozitsiya asoslarini o'rganish jarayonida ijodiy fikrlash va estetik qarashlarni rivojlantiradilar.

Qalamtasvirda hajmni ifodalash yorug'lik va soya munosabatlari orqali amalga oshiriladi. Yorug'lik manbasining joylashuvi, soyaning yo'nalishi va intensivligi ob'ektning hajmli ko'rinishini yaratadi. Arxitektura eskizlarida ushbu munosabatlarni to'g'ri ifodalash me'moriy shaklning real qabul qilinishiga yordam beradi.

Murakkab shakldagi buyumlarning gips modellarini chizish, boshning tafsilotlari va inson boshining o'zi kabi juda murakkab hajmlarni chizish bilan bog'liq kelgusi ishlar uchun zarurdir.

Gips bezaklarini chizishning o'ziga xos xususiyati shundaki, buyum aniq hajmga ega murakkab sirt bilan tavsiflanadi. Gips bezaklarini chizayotgan rassom uchun buyumning aniq tasviri, uning tashqi ko'rinishi va material xususiyatlari juda muhimdir. Lekin bundan oldin ham siz butun bezakni barcha tafsilotlari bilan ko'rishingiz kerak.

Tabiat bizga tasavvur qilib bo'lmaydigan xilma-xil plastik shakllarni, ularning hayratlanarli kombinatsiyalarini va kutilmagan o'tishlarini taqdim etadi. Shu bilan birga, tabiat tomonidan yaratilgan har bir shakl uyg'unlik va maqsad bilan ajralib turadi. Shubhasiz aytish mumkinki, dekorativ va amaliy san'at inson tomonidan ijodiy qayta ishlangan tabiiy shakllardan tug'ilgan.

Haykaltaroshlik va me'morchilikning eng buyuk namunalari qadimgi yunon xalqining dahosi tomonidan yaratilgan. Qadimgi yunonlar tabiatning eng ajoyib

elementlarini o'z shakllari uchun olib, ularni ma'naviy ehtiyojlariga muvofiq uslublashtirganlar.

Masalan, janubiy o'tli o'simlik shaklidagi me'moriy inshootlarni bezab turgan bezak - akantus yoki nomi yunonlarga daryo o'zanini eslatgan klassik, g'ayrioddiy ixcham, noyob go'zal "meandr" bezaklari kabi bezak naqshlari bizga tabiatni chuqur bilishimizni isbotlamaydimi?

Tabiatga, uning o'simlik va zoomorfik elementlariga o'xshash munosabat dunyoning barcha xalqlariga xosdir, ularning bezak san'ati tasavvurni hayratga soladi va badiiy ijod xazinasini tashkil qiladi.

Dekorativ san'atda voqelik tasvirlari rassomning ijodiy irodasi bilan ushbu san'atga xos shakllarga aylantiriladi, bu, avvalo, ob'ektning maqsadi bilan bog'liq.

Xo'sh, me'moriy buyumlar va o'simlik bezaklarining umumiy jihatlari nimada bo'lishi mumkin? Axir, har qanday binoning mohiyati uning amaliy maqsadida — uy, jamoat joyi va boshqalar sifatida. O'simlik bezaklari matolar, dasturxon va me'moriy inshootlarni bezash uchun ishlatiladi.

Biroq, qadimgi yunonlar Korinf poytaxtlarini - ustunlarning yuqori qismini bezashda o'simlik elementlaridan foydalangan yagona odamlar emas edilar. O'simlik va geometrik bezaklar barcha strukturaviy elementlar va me'moriy xususiyatlar bilan birlashib, ajralmas holga kelgan ko'plab binolar mavjud. Albatta, ular faqat dekorativ maqsadlarda ishlatilgan, ammo me'mor strukturani barcha sof strukturaviy va dekorativ elementlarning ajralmas birligi sifatida tasavvur qilgan.

Siz me'moriy maqsadlar uchun mo'ljallangan ushbu dekorativ relyeflardan birini gipsli quyma shaklida chizasiz. Bu gulli bezak bo'lib, stilize qilingan o'simlik shoxini tasvirlaydi. Me'moriy relyef bezaklarining gipsli quymasining o'ziga xos xususiyati shundaki, u chapdan yoki yuqoridan har qanday yorug'lik ostida shaklning ravshanligi va yorug'lik va soyaning ifodali o'tishlarini ifodalaydi.

Ushbu hayot chizish mashqining qiyinligi shundaki, model sizni ishingizga katta ehtiyotkorlik va yakuniy natija uchun kuchli mas'uliyat hissi bilan yondashishga majbur qiladi. Biroq, har qanday akademik rasm chizish mas'uliyatli yondashuvni talab qiladi, chunki mashq nafaqat vizual muammolarni, balki rassomning fikrlash jarayonini rivojlantirishga qaratilgan muammolarni ham hal qiladi.

Gips— eng yaxshi vizual xususiyatlari sun'iy yorug'lik ostida namoyon bo'ladigan material. Ushbu yorug'lik ostida u aniq soyalar, o'rta tonlarning ifodali yumshoqligi va perpendikulyar ravishda yoritilgan jonli joylarni hosil qiladi. Tabiatga mutanosib tonal munosabatlarga erishish va undan oldin shaklni mohirona qurish sizning asosiy maqsadingizdir.

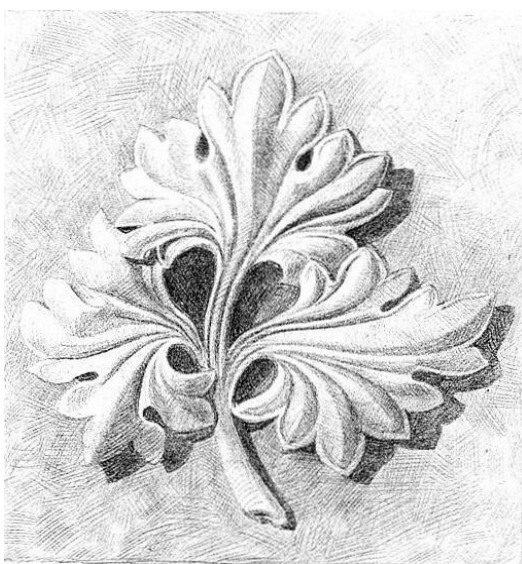
Siz allaqachon bilganingizdek, rasm chizish tabiatning ko'plab plastik xususiyatlarini - shakl, hajm, fazoviy chuqurlik, yorug'lik va ranglarning to'yinganligini - boshqacha aytganda, ranglar xilma-xilligidan tashqari ob'ekt

tavsiflovchi deyarli hamma narsani ifodalashi mumkin. Xo'sh, nimani tanlashingiz kerak, nimani ta'kidlashingiz kerak va tabiatni qanday ifodalashingiz kerak?

Ma'lumki, umumiy siluet va uning plastik ifodali chiziq shaklidagi konturi shaklni tasvirlashda katta ahamiyatga ega, diqqat tabiatning mayda detallariga emas, balki faqat eng xarakterli detallariga qaratiladi, ularning rolini ta'kidlaydi va kuchaytiradi.

Shuning uchun, gips bezak yasashni boshlashda, modelni oldindan sinchkovlik bilan o'rganishga harakat qiling. Buning uchun siz uni bir necha tomondan kuzatishingiz, shaklning asosiy tuzilishini tushunishingiz va barcha elementlarning bir-biriga va bezak hajmi relyefda paydo bo'ladigan plitaga joylashishi va mutanosib munosabatlarini chinakam yodlab olishingiz kerak.

Hayotdan, joylashuvingizdan olingan dizaynning dastlabki eskizi ishingizda ajralmas yordamchi bo'ladi. Bu sizga dizaynni kichikroq o'lchamda bo'lsa ham

joylashtirish muammosini hal qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, siz modelning tashqi ko'rinishini kuzatish orqali diqqat bilan o'rganib, yodlab olasiz. Siz tanlagan qog'oz formati bu muammoni qanchalik oson yoki baribir qiyinchilik bilan hal qilishingizga bog'liq. Esingizda bo'lsin, format tabiatning o'zi tomonidan belgilanadi. Ushbu rasmda siz avval o'rganilgan ohang bilan ishlash usullarini amalda qo'llashingiz kerak va esda tutish kerak bo'lgan asosiy narsa shundaki, lyuk yoki soyalash shakl va makonni ifodalashi kerak.

Turli xil texnikalar chizmaning ba'zi qismlarini kuchliroq va ifodalibroq ochib berishi mumkin, boshqalari esa kamroq. Ammo agar siz eng muhim narsani unutmasangiz, maqsadga erishiladi: munosabatlar bilan ishlash zarurati, ya'ni doimiy ravishda to'g'ri ohangni topish, barcha ohanglarni bir-biri bilan taqqoslash, nafaqat mavzuning tor qismini, balki eng keng ko'lamlil ko'rinish doirasini ham hisobga olish. Tabiatdagi ohanglarning g'ayrioddiy boyligi va chuqurligini hisobga olgan holda, oxirigacha eng qorong'u joylarda "zaxira" qoldiring. Esingizda bo'lsin, agar umumiy munosabatlar saqlanib qolsa, agar bir xil ohang turli qismlarda takrorlanmasa, balki uning tebranishlarida rivojlansa, unda qalamning to'liq kuchidan foydalanishga hojat yo'q.

His-tuyg'u va hisoblash bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak, ustunlik qilmasdan. Afsuski, sizda hali ham izchil ishlash uchun zarur tajriba, chidamlilik va sabr-toqat yetishmaydi. Plitaning umumiy shakli va uning relyefini aniqlab bo'lgach, darhol nisbatlarni to'g'rilang, so'ngra xarakterli tafsilotlarni

qo'shishni unutmang. Modelning ramkasini tuzgandan so'ng, perspektiva qonunlarini ko'rib chiqing va tonal farqlarni ta'kidlang.

Shundan so'ng, ohang bilan ishlashni boshlang. Har doim munosabatlarning birligini yodda tuting; mavzuning alohida qismlarini alohida nusxa ko'chirmang, chunki qolganlarini keyinroq "moslashtirishingiz" kerak bo'ladi.

Shunday qilib, bezak rasmini tuzib, siz uni diqqat bilan o'rganasiz, katta va kichik qismlarning mutanosib munosabatlarini tekshirasiz, uni tabiat bilan taqqoslaysiz, yana bir bor aniqlaysiz va rassomning tabiatda ko'rinadigan narsalarga o'xshashlikka erishish istagida ifodalangan, har doim o'zining aniqligi bilan qiziqarli bo'lgan asar bosqichiga o'tasiz.

Barcha tabiiy shakllarning birligini gips bezaklarini chizishga yaqinlashtirishga intilishda, stilize qilingan o'simlik shakllari hajmi jihatidan boshqacha modellashtirilishi kerakligini unutmaslik kerak: ba'zilari ifodaliroq va jonliroq, boshqalari esa bo'shashganroq. Ammo ko'plab talabalar bitta umumiy xususiyatga ega: tabiatdagi hamma narsaga soddalik bilan qarash va hamma narsani "tugatish"da teng darajada ehtiyotkorlik.

Shu bilan birga, shaklni ohang bilan modellashtirishni diversifikatsiya qilish kerak, chunki o'simlik bezaklarining kichik shakllari tuzilishi va chiaroskuro nuanslari bilan to'ldirilishi jihatidan farq qiladi.

Ishlayotganingizda, chizmangizni asl nusxasi bilan doimiy ravishda taqqoslashni unutmang. Kichik hajmli shakllarni idrok

etishni o'rganing, ularni faqat yorug'lik va soyaning relyef naqshining yuzasidagi turli o'zgarishlarga moslashish qobiliyati orqali farqlash mumkin.

Gips modelini chizishning butun jarayoni — joylashuvi, nisbatlari, tuzilishi va shaklni modellashtirish — tasvir asl nusxani to'liq aks ettirishi kerak degani emas. Oldingizda ko'rib turganingiz — o'ziga xos chiaroskuro, shoxning egri chizig'ining tabiati va uning qismlarining o'ziga xos bo'linishi bilan to'la gips bezakning beton quymasi va aynan shu asl obyekt chizilishi kerak (10-rasm).

Talabalar yorug'lik-soya munosabatlarini o'rganish orqali arxitektura ob'ektlarining plastik xususiyatlarini chuqurroq anglaydilar. Bu esa ularning grafik ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi.

Arxitektura ta'limida qalamtasvirni o'qitish metodikasi nazariy bilimlar va amaliy mashg'ulotlarning uyg'unligiga asoslanadi. Dars jarayonida talabalar oddiy shakllardan murakkab kompozitsiyalarga o'tish orqali qalamtasvir ko'nikmalarini shakllantiradilar.

Amaliy mashg'ulotlar davomida eskizlar, etyudlar va kompozitsion ishlanmalar bajarilishi talabalarining mustaqil ishlash va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Shuningdek, o'qituvchi tomonidan beriladigan tahliliy mulohazalar talabalarning xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ashrafyan K.A. Arxitektura grafikasi va qalamtasvir asoslari. – Toshkent, 2019.
2. Нойферт Э. Строительное проектирование. – Москва: Архитектура-С, 2019.
3. Лоусон Б. Как думают дизайнеры. – Москва: Питер, 2016.
4. Устинов А.В. Академический рисунок в архитектурном образовании. – Москва: Высшая школа, 2015.
5. Иконников А.В. Основы архитектурной композиции. – Москва: Архитектура-С, 2017.
6. O‘zbekiston Respublikasi qurilish me‘yorlari va qoidalari (QMQ). – Toshkent, 2022.